

Výsledky ukončeného projektu k zajištění plánovací dokumentace chráněných území

Eva Knižátková, Martin Šíkola, Dominika Machoňová, Vladimír Volf, Eva Jetenská

Soustava Natura 2000 v ČR brzy oslaví dvacet let. Rozsáhlé bilancování si ponechejme na jindy, v tomto článku se jen ohlédneme za ukončeným projektem „Zajištění plánovací dokumentace pro lokality národního významu v ČR“ (tzv. SDO II) financovaného z Operačního programu Životní prostředí, který AOPK ČR realizovala v letech 2016–2023 a jehož cílem bylo soustavu Natura 2000 v ČR dále rozvíjet. Ústředním motivem projektu byly souhrny doporučených opatření (SDO) – dnes již

standardní nástroj plánování péče o evropsky významné lokality (EVL) a ptačí oblasti (PO). Šlo o jejich zpracování, aktualizaci, ale vůbec poprvé i zjišťování toho, zda a do jaké míry jsou dále využívány v navazujících plánovacích dokumentech a především v praxi. Ukázalo se, že ačkoli je péče o soustavu Natura 2000 postavena na solidních základech, v dalším období bude potřebné se zaměřit i na aspekty, kterým dosud nebyla věnována taková pozornost, jako je například dostatečnost režimu tzv. základní ochrany.

EVL Radotínské údolí, jedna z lokalit, pro kterou byl aktualizován souhrn doporučených opatření, který má za cíl zlepšit stav biotopů. Foto Vladimír Volf

Projekt navazoval na první velkou vlnu tvorby SDO, která proběhla v letech 2011–2015 v rámci projektu Příprava souhrnů doporučených opatření pro evropsky významné lokality v České republice. Tehdy bylo AOPK ČR zpracováno 1 066 SDO. V následujících letech ovšem doznala soustava Natura 2000 řady změn. Některé lokality byly zrušeny, jiné naopak nově vyhlášeny a u jiných došlo ke změnám vymezení či předmětů ochrany.

Těžištěm navazujícího projektu bylo proto připravit nová SDO tam, kde to bylo třeba. AOPK ČR tak zpracovala SDO pro 15 PO, 52 nových EVL a aktualizovala dokumentaci pro 346 změnovaných EVL. Součástí procesu přípravy byla též odborná oponentura a projednání s dotčenými subjekty. Po odsouhlasení ze strany MŽP jsou SDO průběžně nahrávány do digitálního registru Ústředního seznamu ochrany přírody (DRÚSOP). V současnosti tak mají platné SDO téměř všechny lokality soustavy Natura 2000. Do budoucna se počítá s aktualizacemi SDO v případě potřeby, tedy zejména nových zjištění či nutnosti reakce na nepříznivý stav.

Soulad SDO a plánů péče

Tam, kde se soustava Natura 2000 překrývá s nějakým typem zvláště chráněného území, se počítá s tím, že právě ochranné podmínky těchto území, plánovací dokumenty a jejich následná realizace plně zajistí i ochranu evropsky významných fenoménů. Zejména to platí pro maloplošná zvláště chráněná území (MZCHÚ), která mají detailní a zpravidla na deset let platné plány péče. To umožňuje, aby plán péče o MZCHÚ dlouhodobě převzal roli hlavního plánovacího dokumentu, jehož úkolem je předměty ochrany překrývající se EVL a PO a péči o ně navrženou v SDO řádně zohlednit a do budoucna reagovat na nová zjištění a SDO tak postupně v místě překryvu zcela nahradit.

Do jaké míry již nyní plány péče o MZCHÚ ale skutečně tuto roli plní? I tím se projekt zabýval: na souboru 715 přírodních rezervací a přírodních památek v péči krajských úřadů bylo hodnoceno, zda jsou v souladu s SDO. Výsledky ukázaly, že většina – více než dvě třetiny – plánů péče v souladu jsou. U zbylých 186 území, kde byly identifikovány více či méně závažné nedostatky, byla zpracována doporučení pro jejich nápravu. V případě méně závažných nedostatků šlo o zapracování zjištěných skutečností do navazujícího plánu péče, u závažnějších zjištění byla navržena změna aktuálně platného plánu péče.

Zubří evropští (*Bison bonasus*) v EVL Milovice-Mladá – pastva velkých kopytníků se stále častěji navrhuje jako efektivní managementové opatření pro zachování extenzivně využívané otevřené krajiny. Foto Martin Šíkola

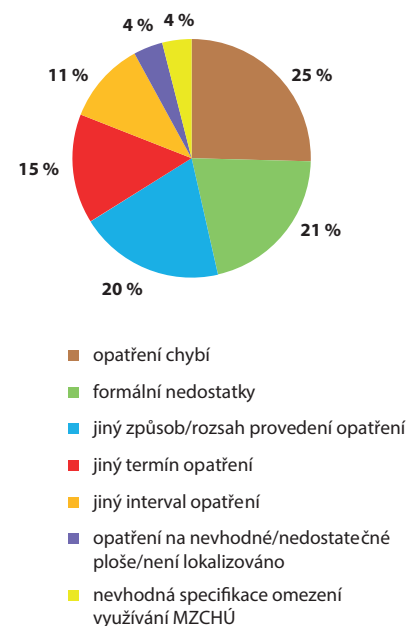
Nejčastějším typem zjištěných nedostatků bylo chybějící opatření (viz Graf 1). Výsledky byly souhrnně předány Ministerstvu životního prostředí k distribuci krajským úřadům. Za zmínku také stojí, že některé plány péče byly hodnoceny již v průběhu svého vzniku, kdy byly zaslány krajskými úřady k připomínce AOPK ČR. Případně zjištěné nedostatky tak mohly být vhodně zapracovány přímo do nového plánu péče.

Zajímavá byla i analýza, zda jsou předměty ochrany EVL, které byly vyhodnoceny jako relevantní k danému MZCHÚ, zahrnuty v definici předmětů ochrany dle řízovacího předpisu MZCHÚ, a to buď konkrétně, nebo v obecnější rovině. I zde jsou výsledky dobré, z celkového počtu 667 MZCHÚ (hodnoceno pouze ve vztahu k EVL) byl nesoulad zaznamenán pouze v 23 případech.

Opomenuty ale nebyly ani MZCHÚ ve správě AOPK ČR – v průběhu projektu byla opatření z SDO přímo uplatněna při tvorbě 133 plánů péče o MZCHÚ národních kategorií a 227 MZCHÚ nenárodních kategorií. Celkově je tedy kvalita zpracování plánů péče z pohledu reflektování zásad péče o předměty ochrany soustavy Natura 2000 velmi dobrá. Při zajištění navrhované péče lze předpokládat příznivý vývoj stavu předmětů ochrany EVL/PO v daných MZCHÚ.

Realita na lokalitách

A daří se navrženou péči skutečně realizovat, nebo zůstává jen na papíře? Blíže se podívat na

Graf 1: Typy zjištěných nedostatků v plánech péče o MZCHÚ oproti SDO (z celkového počtu 956 nedostatků). Sestavila Dominika Machoňová.

tuto otázku bylo dalším z cílů projektu. Pro pilotní vyhodnocení byl vybrán soubor 214 EVL/PO, které byly v letech 2020–2022 standardizované sledovány z hlediska stavu předmětu ochrany, prováděného managementu, lesního a rybníčního hospodaření a případných dalších působících vlivů. Lokality byly záměrně vybrány tak, aby pokryly co nejpestřejší podmínky, a to jak z hlediska počtu i diversity předmětů ochrany,

Výskyt koniklece otevřeného (*Pulsatilla patens*) v EVL Doupovské hory na lokalitě Zvoníčkov, pro kterou AOPK ČR v rámci projektu zpracovala podklady po vyhlášení území v kategorii NPP. Navržený plán péče respektuje zásady péče o vyskytující se předměty ochrany EVL i PO Doupovské hory. Foto Dominika Machoňová

velikosti, příslušných orgánů ochrany přírody, překryvů s jinými chráněnými územími apod.

Získaná data byla následně na úrovni jednotlivých lokalit zpracována a pro každou vznikla závěrečná zpráva. Ta obsahuje zejména informace o stavu předmětu ochrany, údaje o prováděném managementu (ceny, zdroje financování, soulad s SDO atd.), popis lesního a rybníčního hospodaření, komentáře k hodnocení a fotodokumentaci. Všechna zjištění sloužila přímo k nastavení managementu v následném roce a byly s nimi seznámeny příslušné orgány ochrany přírody. Závěrečné zprávy budou uloženy v rezervačních knihách jednotlivých EVL a PO v DRÚSOP.

Management

Kromě úrovně jednotlivých lokalit byly v tomto kontextu řešeny i cíle na celonárodní úrovni. Proto byly zpracovány komplexnější přehledy a souhrny získaných informací, byť samozřejmě s ohledem na velikost a různorodost vzorku nelze dělat statisticky podložené závěry. Nejobsáhlejší částí přitom bylo hodnocení souladu prováděného managementu s SDO. V rámci hodnocení bylo posuzováno, do jaké míry realizované opatření odpovídalo plánu, jaký byl předpokládán vliv případného odchýlení na předměty ochrany a také jaké byly příčiny změn oproti SDO. Na naprosté většině lokalit byl v třiletém sledovaném

období alespoň nějaký plánovaný management proveden (pozn.: lesnické a rybníční hospodaření byly hodnoceny zvlášť). Tam, kde plánovaný management proveden nebyl, se často jednalo o opatření, která v daném roce nebylo třeba provádět (např. údržba mříží na lokalitách netopýrů), jednorázová opatření nebo opatření s periodou delší než byla doba trvání projektu.

Celkový soulad plnění plánovaných opatření s SDO, rozdělený navíc dle převažující formy ochrany (tj. typu jiného chráněného území v překryvu), byl dále souhrnně vyhodnocen (viz **Graf 2**). Z celkem 5 103 takto hodnocených plánovaných opatření bylo nejvíce (33 %) v souladu s SDO nebo alternativních opatření (např. kosení navržené jako alternativa pastvy). V těsném závěsu jsou však opatření realizovaná ve výrazném nesouladu s SDO (26 %) – zde je však nutné vysvětlit, že se až na výjimky nejedná o opatření realizovaná v rozporu s SDO, ale o opatření nerealizovaná, ačkoli byla naplánována. Nejčastějšími důvody byly nepotřebnost provedení (viz výše, 16 %), odložení provedení (15 %) a administrativně-právní problémy (10 %). Mírný nesoulad značí např. ne zcela vhodné načasování opatření, vynechání části plochy ze seče apod. Zatím nerealizovaná opatření jsou taková, která sice nebyla realizována, ale nejednalo se o rozpor s SDO. Typicky šlo o jednorázová opatření nebo opatření s periodou delší, než byla doba trvání projektu. Je patrné, že podíl

vhodně provedených opatření je nejmenší v lokalitách s převažující pouze tzv. základní ochranou (tedy bez překryvu se zvláště chráněným územím chráněným dle § 45c, odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb.).

Lesní a rybníční hospodaření

Velmi podobné výsledky byly zjištěny i v případě hodnocení lesního hospodaření. Zde byl soulad s SDO sledován ze dvou hledisek – míra zohlednění v lesních hospodářských plánech/osnovách a pak také podoba reálného hospodaření na vybraných dílčích plochách, která byla ověřována v terénu. Zatímco většina hodnocených LHP byla v pořádku, třetina vykazovala určitou míru rozdílu oproti doporučením z SDO. Nejčastější odchylkou byl přitom nesoulad v době obmýtí či obnovní době (50 %). V reálném hospodaření to byla práce s invazními, expanzivními nebo nepůvodními druhy dřevin (52 %).

Zobecnění jednotlivých hodnocení rybníčního hospodaření komplikuje jednak dynamičnost rybníčního prostředí a dále odlišnost podmínek jednotlivých rybníků. I přesto se projevila jasná souvislost mezi ekologickým stavem rybníka a intenzitou hospodaření, resp. typem rybníka – v nejlepším stavu z hlediska předmětů ochrany závislých na kvalitě vodního prostředí byly rybníky neobhospodařované a plůdkové výtažníky.

Stav předmětů ochrany

Na jednotlivých lokalitách probíhalo též sledování stavu předmětů ochrany a bylo hodnoceno dosahování cílů podle metodiky Příprava a zavedení sledování stavu předmětů ochrany evropsky významných lokalit (TAČR 2016). Podrobnější zhodnocení přesahuje rozsah tohoto článku, avšak jelikož je tento soubor dat dále doplňován v rámci probíhajícího integrovaného projektu LIFE Jedna příroda, v němž jsou vyhodnocovány všechny EVL, lze očekávat přehledný článek v dalším ročníku tohoto časopisu.

Podpora řešitelů

Během řešení projektu vznikla pro řešitele plánovacích dokumentací celá řada podpůrných materiálů využitelných i v budoucnu při přípravě SDO a plánů péče, mj. i publikace Zásady péče o předměty ochrany ptačích oblastí, která vyjde v knižní podobě v průběhu tohoto roku jako Metodika AOPK ČR. Obsahem této publikace je komplexní souhrn

PŘÍKLAD SLEDOVANÉ EVL V ZÁKLADNÍ OCHRANĚ

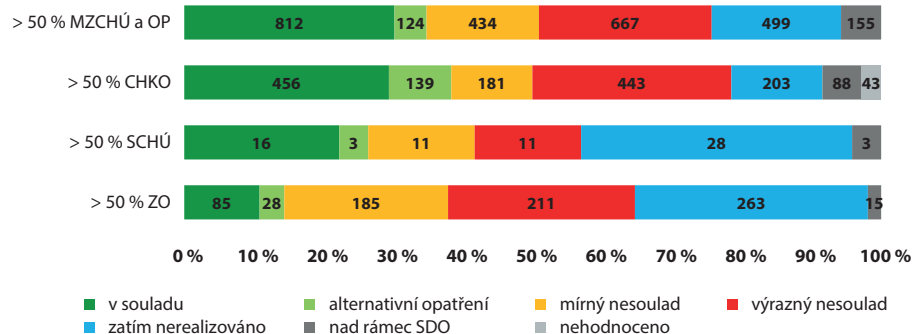
EVL Moravská Sázava (353 ha), která je celá v režimu tzv. základní ochrany (tedy bez překryvu se ZCHÚ), byla zřízena pro ochranu lesních stanovišť – zejména květnatých a kyselých bučin.

Podrobné sledování v rámci projektu poukázalo na znepokojivý trend. Bučiny jsou aktuálně intenzivně těžené, přestože jsou místy obtížně přístupné. Obmýtí je v naprosté většině nižší, než doporučuje SDO. Porosty jsou sice průběžně obnovovány (velmi dobře zde funguje přirozená obnova) a ke ztrátě celkové rozlohy předmětů ochrany tedy nedochází, chybí zde ale funkční propojená kostra nejstarších porostů.

K těžbě jsou dle platného LHP určeny i nejstarší biologicky hodnotné porosty, v porostech je ponecháváno pouze malé množství výstavků i ležícího mrtvého dřeva. Místy je v předmětech ochrany oproti doporučení SDO hospodařeno i holosečně nebo násečně s nevhodným přiřazováním dalších následných těžeb, čímž vznikají velké obnažené plochy holin a velmi mladých porostů. Zde se silně šíří expanzivní druhy (třtina, ostružiníky apod.). Intenzivnější způsoby těžby dochází ke zvýšenému narušování půdního a vegetačního krytu, věkově homogenní porosty jsou méně stabilní a odolné vůči vnějším vlivům. Oproti stavu při vyhlášení EVL bylo zjištěno zhoršení stavu bučin – zejm. zhoršování věkové a prostorové struktury porostů spojené s ochuzením diverzity a degradací stanovišť (za 10 let došlo k poklesu rozlohy starých porostů nad 100 let z 32 % plochy EVL na aktuálních 24 %).

Na základě zjištěných skutečností byla na konci roku 2022 ve spolupráci s Krajským úřadem Pardubického kraje zahájena jednání s LČR, s. p. Bez úpravy aktuálního hospodaření reflektující doporučení z SDO nebude totiž dlouhodobě možné udržet příznivý stav lesních předmětů ochrany. Půjde o náročný a dlouhodobý proces vyžadující úzkou spolupráci dotčených subjektů v horizontu řady desetiletí.

zásad péče pro všechny druhy, které jsou předměty ochrany ptačích oblastí v ČR. Celkem je zde zpracováno 47 stručných kapitol pro jednotlivé druhy ptáků (pro 41 druhů z přílohy I Směrnice 2009/147/ES o ochraně

Graf 2: Skutečně realizovaná vs. plánovaná opatření dle souladu s SDO a převažující formy ochrany. Vysvětlivky: MZCHÚ – maloplošná zvláště chráněná území; CHKO – chráněná krajinná oblast; OP – ochranná pásma; SCHÚ – smluvně chráněná území; ZO – základní ochrana. Sestavil Martin Šíkola.

volně žijících ptáků a pro 6 stěhovavých a zimujících druhů).

Poučení ze sledování lokalit

Celkově práce při sledování lokalit potvrdily potřebu kvalitní komunikace mezi monitorovateli a orgány ochrany přírody. V tomto směru by mohlo přinést zlepšení zavedení tzv. správců lokalit, tedy zaměstnanců příslušných OOP, kteří by měli v rámci své pracovní náplně prostor jim svěřené lokality v terénu sledovat a každoročně vyhodnocovat, což je náročná práce nejen z hlediska zkušeností a odbornosti, ale i dlouhodobosti.

Dále ze sledování lokalit v rámci projektu SDO II vyplývá, že řada EVL chráněných v režimu základní ochrany je ve zhoršeném stavu. Základní ochrana nám pomohla značně zjednodušit náročný proces vyhlášení MZCHÚ k ochraně EVL, nyní se však nabízí otázka, zda je ochrana evropsky významných fenoménů touto formou ochrany dostatečně zajištěna. Nutně si musíme přiznat, že jsou tyto EVL často mimo hlavní zájem, pozornost a péče jsou prioritně směřovány do zvláště chráněných území. Vlastníci a hospodařící subjekty nejsou v EVL se základní ochrannou omezení konkrétními zákonnými předpisy, potřeba ochrany EVL je zde tedy o to hůře komunikovatelná (a vymahatelná).

Jediným koncepčním dokumentem ochrany území EVL v základní ochraně je právě SDO, který bývá bohužel často opomíjen a nebývá v dostatečné míře promítnut do další plánovací dokumentace (např. do LHP) ani následně do reálné péče. Stav zejména biotopových předmětů ochrany se zde v řadě případů zhoršuje. Často z těchto území také chybí ucelené aktuální

průzkumy. Zachování dobrého stavu biotopů je vlastníky, správci a hospodáři v EVL zajištěných základní ochranou často vnímáno pouze v rovině zachování rozlohy biotopu, což se ukazuje jako velký problém především v EVL chránících lesní biotopy. Na konkrétním příkladu EVL Moravská Sázava je tento problém ilustrován v boxu.

Vyhodnocení projektu

Projekt SDO II přispěl k dalšímu systematickému rozvoji péče o soustavu Natura 2000 v ČR. Nejen že jsou nyní k dispozici kvalitní plánovací dokumenty (SDO pro EVL i PO, stejně tak jako plány péče o MZCHÚ v překryvu s lokalitami soustavy Natura 2000, které plně zohledňují nároky evropsky významných druhů a stanovišť), ale také bylo vůbec poprvé na vzorku více než 200 lokalit uceleněji sledováno, zda se daří opatření z SDO také prakticky realizovat v terénu. Výsledky byly přímo uplatněny v bezprostřední péči o jednotlivé sledované lokality, ale upozornily také na některé systémovější problémy, které si vyžadají komplexnější řešení. Například lokalitám v režimu tzv. základní ochrany bude vhodné do budoucna věnovat více pozornosti, aby stav předmětů ochrany v nich nebyl z dlouhodobého hlediska vážněji ohrožen. Tímto projektem práce v této oblasti nekončí. Na aktivitu projektu SDO II přímo navazuje a dále je rozšiřuje projekt IP LIFE Jedna příroda.

Poděkování

Na závěr je třeba poděkovat za spolupráci všem, kteří se na projektu jakýmkoliv způsobem podíleli a rovněž zástupcům krajských úřadů, kteří byli nenahraditelným zdrojem informací o lokalitách ve své správě. ■